

Arkeologisk overvåkning ved fjerning av rydningsrøyser
Hovland gnr. 85, bnr. 18, Ullensvang kommune, Hordaland

Rapport ved Asle Bruen Olsen

Universitetsmuseet i Bergen
Fornminneseksjonen
2016

Bakgrunn. Saksgang

Overvåkningen omfatter fjerning av 4 rydningsrøyser, betegnet som røyser 7, 8, 10 og 11 ved Hordaland fylkeskommunes registrering i 2005 av et felt som omfatter 11 røyser, da tolket og båndlagt som gravfelt, id 158789. Registreringen ble gjort i forbindelse med rullering av reguleringsplan for Hovland (Hordaland fylkeskommune, Rapport 3 2005, automatisk freda kulturminne, Gravfelt frå jernalder, Hovland, Ullensvang). Røysene 7, 8, 10 og 11 var lokalisert på bnr. 18, mens de øvrige, ligger i utmark i den nordlige forlengelse på tilgrensende eiendom (røys 9 ligger i grenseskillet og vil ikke bli fjernet som følge av tiltaket som denne overvåkingen omfatter, jf kart).

Grunneier Kristen Hovland fikk på slutten av 90 kommunens tillatelse til å utvide eplehagen på eiendommen fram til eiendomsgrensen i nord, men fullføring av dette tiltaket ble stoppet pga båndleggingen knyttet til den registrerte røyslokaliteten i 2005.

Ullensvang kommune fremmet 22. 05.15 på vegne av Kristen Hovland søknad om frigivning av røysene på bnr 18 med sikte på realisering av planen for utvidelse av eplehage. Denne ble senere supplert med egen søknad fra Hovland (18.09.15). I sin tilrådning til Riksantikvaren datert 18.11.15 anbefalte Hordaland fylkeskommune at det ikke gis løyve til inngrep. Universitetsmuseet støttet fylkeskommunens vurdering i faglig tilrådning datert 04.12.15. I brev fra Riksantikvaren datert 13.01.16 påpekes at grunnlagsdokumentasjonen ikke er tilfredsstillende, og at en endelig avgjørelse vil måtte baseres på en felles befaring av lokaliteten med representanter fra fylkeskommunen, Riksantikvaren og Universitetsmuseet i Bergen, fornminneseksjonen. Befaringen ble foretatt 18.05.16 ved Silje Øvrebø Foyn, Hordaland fylkeskommune, Kjersti Randers, RA og Asle Bruen Olsen, UM, Fornminneseksjonen. Etter befaringen ble det konkludert med at de omsøkte røyser er rydningsrøyser, muligens fra nyere tid, og således ikke forhistoriske gravminner. På denne bakgrunn fremmet Universitetsmuseet ny tilrådning 19.05.16, der det anbefales at det gis dispensasjon for del av id 158789 med røysene 7, 8, 10 og 11 uten vilkår om særskilte granskninger. Riksantikvarens vedtak datert 26.05.2016 gir tillatelse til å utvide fruktdyrkningsarealet (ca. 1,5 mål) ved fjerning av de fire røysene, med vilkår om at røys 9 i grenseskillet bevares. Videre ble det stilt vilkår om at Universitetet i Bergen overvåker arbeidet med å fjerne røysene.

Overvåkningen – metode

Overvåkningsarbeidet ble utført 28. – 29.06.16 v/ Asle Bruen Olsen, UM. Denne foregikk ved at tiltakshaver Kristen Hovland sjaktsnittet røysene med minigraver til et stykke ned i undergrunnen. Sjaktene hadde en bredde på 0,75 til 1 m. Det ble gravd to sjakter i røys 8 (søndre og nordre «arm») og en i hver av de øvrige. En profil i hver sjakt ble nødtørftig rensset, fotografert og beskrevet.

Røys 7

Fig 1. Røys 7 mot NØ før snitting

Fig 2. Røys 7 mot N etter snitting. Profil mot N

Her ble gravd en 3 m lang og en med bred sjakt som fjernet den søndre halvdel av røysen. Røysen besto av et 25 – 50 cm tykk pakning med sterkt usortert rundet stein fra 10 til opp til 50 cm størrelse som har preg av tilfeldig oppdynging. Steinene var tuftet på et løst, 5 – 10 cm rotholdig brun humus, trolig skogbunnshumus dannet før den første dyrkingen på stedet. Humuslaget kunne følges uten for røysens avgrensning, noe som vitner om at det ikke er noen sammenheng eller samtidighet mellom røysen og dannelsen av dette laget. Under humuslaget lå et tynt 3 – 5 cm humusholdig sandsjikt som kan være et tidlig vekstlag. Undergrunnen besto av steinpakket morene/ravine. Humuslaget inneholdt spredt og småfragmentert trekull. Det ble herfra tatt ut en trekullprøve som er sendt til datering med sikte på å få etablert en bakre tidsgrense for røysen (jf avsnitt datering). Røysens størrelse, utflytende form, helningsvinkel i skrånende terreng, steinsortering og det underliggende ubrutte lag med løs humus av skogbunnnskarakter viser at dette er en rydning, og ikke er et konstruert anlegg.

Røys 8

Fig 3. Røys 8 (uformet) mot Ø før snitting

Fig. 4 Røys 8 nordre «arm» etter snitting på tvers. Profil mot Ø

Fig 5. Røys 8 søndre «arm» etter snitting på langs. Profil mot N

Røysen hadde uform, og det ble gravd en 3 m lang og 0,75 m bred sjakt på tvers gjennom nordre arm og en 5 m lang og 1 m bred sjakt på langs gjennom søndre arm. Det nordre snittet viste en sterk usortert 0,25 – 0,75 mektig steinpakning tuftet på et lag med skogbunnshumus tilsvarende humuslaget under røys 7. Det søndre snittet hadde samme karakter og mektighet, men med en enda mer variert sortering av stein, der enkelte av steinene var kampestein med størrelse opp til 1m. Også her var steinene

tuftet på et rotfiltrert skogbunnsaktig humuslag. Overgangen til sterkt steinholdig undergrunn besto stedvis av et tynt humusholdig sandsjikt som kan være et tidlig vekstlag. Røysens uregelmessige og utflytende form, den her markante helning i terrengets fallretning og den tilfeldige dynging av stein uten noen observerbar størrelsessortering dokumenterer dette som en rydning.

Røys 10

Fig. 6 – 7. Røys 10 før snitting mot N og etter snitting mot Ø. Profil mot N

Røysen var utplanert i østre del i forbindelse med utløe som nå var under rivning. Vestre del lå i skråning, og det ble her gravd en 5 m lang og 1 m bred en sjakt mot øst bort til planeringskanten. Røysen domineres av en stor jordfast blokk som stikker opp i i nordre kant. Sjakten ble lagt i flukt med denne. To faser kunne observeres: Den opprinnelige avsetningen og i østre del et område med store steinblokker som må ha sammenheng med utplanering og bygging av utløe. Snittet viste en 0,5 til 1,1 m mektig steinpakning med sterkt usortert stein. Røysens nedre sjikt var sammenfiltret i et lag mørk brun humusholdig sand med noe trekull som ikke har skogbunnskarakter. Dette kan være dyrkningspåvirket og knytte seg til en eldre åkerteig. Laget var 10 – 15 cm tykt. Under dette mulige åkerlaget var det et brungrått 15- 20 cm sandlag med spredt trekull som også kan synes å være påvirket av dyrkning. I så fall representerer dette den eldste dyrkning på stedet, kanskje tilbake i forhistorisk tid. Det ble tatt ut en trekullprøve fra det nederste humusholdige laget, men datering av denne er ikke gitt prioritet. Ettersom røysen ligger over og isolerer disse dyrkningslagene må røysen være anlagt etter dyrkningen. Det er heller ingen logisk funksjonell sammenheng mellom røysen og dyrkningslagene. Røys 10 lå i likhet med røysene 7 – 8 i sterkt hellende terreng, var utflytende i formen og hadde en sterkt usortert steinmasse. Disse observasjonene gir rimelig sikkert belegg for at røys 10 er en rydning, og ikke et konstruert anlegg.

Røys 11

Fig. 8. Røys 11 mot N etter snitting

Røys 11 var en liten uregelmessig ansamling av kantet og rundet stein tuftet i humusholdig sand av matjordkarakter. Massen tyder på at det har vært dyrket på stedet i nyere tid. Ansamlingen synes for liten til å representere en rydningsrøys, slik at det trolig dreier seg om stein som har vært sammen kastet av andre grunner, kanskje etter fasen med rydningsrøyer.

Radiologisk datering

Prøven fra laget av skogbunnskarakter under røys 7 ga dateringen 50 ± 30 BP (Cal 195 – 1905 eller etter 1950, 2 sigma)(Beta 444436). Ettersom grunneier ikke kan erindre at rydding her har funnet sted i sin levetid, må en kunne anta at trekullet har vært deponert rundt forrige århundreskifte, og at røysen dermed er anlagt snere enn dette, sannsynligvis tidlig på 1900- tallet.

Konklusjon og helhetlig vurdering

Overvåkingen basert på maskinell snitting av de fire omsøkte røysene bekrefter at samtlige av disse er rydningsrøyser. Røysene dekker skogbunnshumus (røysene 7, 8 og 11) og eldre dyrkningslag (røys 10), noe som tyder på at det i dette området har lokalisert en eller flere mindre, muligens permanent brukte åkerteiger i tiden før den mer omfattende rydding som manifesterer seg ved rydningsrøysene. Det er rimelig å anta at denne siste ryddingen ble gjort for å øke gårdens beite- og slåtteareal i en tid da husdyrholdet ble viktigere enn korndyrkning. Dateringen av trekull tatt ut fra humuslaget under røys 7 tyder på at de omsøkte røysene ut fra den innbyrdes like karakter som disse har knytter seg til rydding i ny tid, trolig tidlig på 1900- tallet.

Dette resultatet av overvåkingen reiser spørsmål ved båndleggingen av lokalitet id 158789 som forhistorisk gravfelt, da en heller ikke kan utelukke at de øvrige, fortsatt båndlagte røyser 1- 6 og 9 i feltet er ryddinger. Ved befaringen ble det observert at samtlige av disse ut fra form og beliggenhet har mer karakter av ryddinger enn av gravrøyser. Dette betyr ikke nødvendigvis at en båndlegging bør oppheves, da rydningsrøyser er kulturminner som i noen sammenhenger kan ha stor bevaringsverdi, og kan båndlegges i den grad det sannsynliggjøres at de er eldre enn reformasjonen. Ved eventuelle framtidige tiltak som kan berøre id 158789 bør grunnlaget for vurdering basere seg på en registrering som avklarer om dette er ryddinger eller gravminner.

Landbremsen og fjellfoten langs Sørfjorden er sterkt preget av urer og rasmark. Etablering av bosetning og jordbruksland i dette området må ha vært svært rydningskrevende. Dette gjør at Sørfjorden trolig lokaliserer en større tetthet av rydningsrøyser enn det som er normalt på Vestlandet. Det er viktig at det tas hensyn til dette ved kartlegging av konflikt og båndlegging av kulturminner i forbindelse med framtidige tiltak.

Fotoliste. Fjerning av rydningsrøys, Hovland, Ullensvang 29.06.16 - Asle Bruen Olsen

Foto	Motiv	Retning	Dato	Fotograf	Filnavn
1	Røys 8	N	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0486
2	Røys 8	Ø	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0487
3	Røys 10	NV	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0488
4	Røys 10	N	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0489
5	Røys 10	Ø	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0490
6	Røys 7	NØ	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0491
7	Røys 7, snittet	N	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0494
8	Røys 7, snittet	NØ	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0495
9	Røys 8, nordre "arm" , snittet	Ø	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0496
10	Røys 8, nordre "arm" , snittet	Ø	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0497
11	Røys 8, søndre "arm" , snittet	N	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0498
12	Røys 8, søndre "arm" , snittet	NV	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0499
13	Røys 8, søndre "arm" , snittet	V	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0500
14	Liten sjakt mellom røys 7 og 8	NØ	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0501
15	Oversikt felt, maskingravning	NØ	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0502
16	Røys 10, detalj snitt	N	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0503
17	Røys 10, snittet	V	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0505
18	Røys 10, snittet	Ø	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0506
19	Røys 11, snittet uten rensing	NØ	29.06.2016	A.B.Olsen	IMG 0507